

sokatmondó a bírálat műfaj történeti elemzése. A gondolatmenet helyett csupán egy kiegészítő megjegyzés kívánkozik. Az impresszionizmus nem csak a kritikátörténet egy túlhaladott korszaka, hanem kissé vívmány és módszer is; meghallása belső intuitív érzékünk sugallatainak, melyet az elvi alapon álló kritikus sem nélkülözhet. Ez az alapja Fenyő Miksa ma is elevenen ható írásművészetének. A jegyzetapparátus — informatív gazdagságával, adatszerű, eligazító pontosságával — dicséretes módon válik a könyv szerves részévé. (*Akadémiai Kiadó, 1975.*)

GREZSA FERENC

Bálint Tibor: Kenyér és gyertyaláng

A *Kenyér és gyertyaláng* arcképei, vallomásai és esszéi új vonásokkal gyarapítják Bálint Tibor írói arculatát. Regényeinek (*Zokogó majom, Önkéntes rózsák Sodomában*), novellásköteteinek (*Cendes utca, Császár és kalaposinas*) sora után megjelenő új könyve az irodalom sűrűjében élő ember bőséges tapasztalatait, tág körökben mozgó ismereteit, az írói műhely gondjait és örömeit összegzi. Az egész kötetet jellemző élményszerűség író és irodalom bensőséges kapcsolatát sugalmazza. A közvetlen hangvétel meglepően mély intellektuális fogékonysággal, mélységeket sejtető gondolatok tömör felvillantásának szándékával társul. A privát természetű élmények — a kötet legjava írásaiban — nagy összefüggések szerves részeivé növekednek, az apró események általános tendenciákat jelenítenek meg, az író a jelenségek sokaságából kikristályosodó lényeg megragadására törekszik. A rövid írások háttérben szüntelen ott érezzük a tetemes életmű hiteles fedezetét, az alkotó személyiség kifinomult gesztusait. A változatos témaköröket átfogó műből — legfőbb tanulságként — így bontakozhat ki az irodalom hivatásának, kudarcokon is átívelő reményeinek egyéni hangú értelmezése. Az arcképek, vallomások és esszék motívumai, gondolatai egymásra utalnak, a fejezetekben inkarnálódott eszmék pontos tartalma a kötet egészének szintjéről tárható föl.

Miniatűr portrék színes sorozatát, költők, írók, művészek néhány soros jellemzését, életművek változatos mélységű értelmezését tartalmazza a kötet első része (*Arcképek a köröm hátán*). A merész asszociációkra épülő erőteljes képesítés — a tömörítés adekvát művészi eszköze — révén még elvontabbá válnak az arcképekben rejlő gondolatok. A példázatszerű jelleget öltött portrék legjobb darabjai a megelevenített egyedi sorsok, öntörvényű életművek általános tanulságaiba is világítanak, magatartástípusok és eszmények kvintesszenciája tárulhat az olvasó elé (*Móricz Zsigmond, Dosztojevszkij, Balzac, Hemingway* stb.). Helyenként a kifejlő gondolatok közismert irodalomtörténeti értékelések utánérzéseit takarják, s csupán a megfogalmazás módja újszerű (*Mikszáth, Karinty*). Janus Pannoniustól Salvador Daliig sokféle nemzetiségű, különböző művészeti ágakban munkálkodó, eltérő korokban élő jelentékeny alkotók kerülnek e tág arcképcsarnokba, az érdeklődés széles skálája indokolhatja, hogy az objektív ítéleteket gyakran szubjektív intuíciók helyettesítik.

A sokszínűség óhatatlanul a mozaikszerű töredezettség élményét is ébreszthetné — első pillantásra úgy tűnik, csupán a kronológia és a nemzeti hovatartozás mechanikus rendező elve fűzi össze e portrékat. A kissé rejtőzködő alkatú írói szemlélet jelzesszerű utalásai viszont az egységbe ötvöződés mélyebben meghúzódo szempontjait ígéri, amelyek gondolati-logikai rendszerbe is illesztk az alkotók e heterogén csoportját. Az arcképeket motiváló egyik legfőbb indíték a Janus Pannoniusról írt

sorokból sejlik elő, amelyet tovább árnyalnak az esszékből és vallomásokból fakadó gondolatok. A szerző fojtott keserűséggel tűnődik a hihetetlenül felgyorsult technikai fejlődés — elég régen ismert, s napjainkban különösen sokat hangoztatott — aggasztó ellentmondásain, amelyek az érzékeny lélekben a bizonytalanság és szorongás bénító élményét szülik. E világszerte meglehetősen népszerű teória szerint a hipermodern eszközök korában az ember maga is elgépiesedik, s gazdagodó ismereteivel ellentétben, lelke egyre kietlenebbé válik. A praktikum egyoldalú és túlzó dicsőítése a művészet iránti közönyt érleli, ebből pedig szervesen következik a benne testet öltött eszmék, az emberiség iránti közömbösség. A jelen gondjain töprengő, a jövődőlést felelősséget érző író portréi azt tanúsítják, hogy a humánusot szolgáló művészet, a maga eszközeivel, felyvást az emberibb holnapért munkálkodott, hangját az értetlenség, a kudarok sem némitották el. A megszenvedett alkotás a történelmi fejlődés minden fázisában áldozatokat követel, a helytállás magasrendű példái a mindenkori jelen erőforrásait táplálják. A múlt reánk testált örökségének következetes védelme, a kortársi törekvések számontartása napjainkban különösen időszerű programot sejtet: az irodalom, a művészet folytonosságának őrzését, amely — jelentékeny alkotók műveit tekintve — egyet jelent az emberi tisztaság, a jóság és szépség ideáinak ébren tartásával, nem lankadó szolgálatával.

A kötet írásaiból kirajzolódó magatartás lényeges elemére vall a megfontolt, higgadt, de szívós munkálkodás követendő példáinak folyamatos kiemelése. Sütő András magatartásában az arányérzék hibátlan működését becsüli, azt, hogy az író nem merült a „tajtékozó düh habjába”, s a „testközelségű múltat éppoly bölcsen és higgadtan és mélyen tudta elemezni, mint távolabbi élményeit” (*Hétköznapiok a keresztfán*). Petőfi magatartásának lírai hangvételi értelmezése is a józanságot vezérelvnek tartó koncepció szellemében fogant, s a szerző így — akarva-akaratlan — egy nagy múltú, időről időre felbukkanó irodalomtörténeti prekonceptió áldozatává válik. Petőfi — Bálint Tibor interpretációjában — olyan fanatikus forradalmár, aki eszméinek megvalósítása érdekében rezdületlen kíméletlenséggel áldozza föl a költészetet, a szépség és harmónia tiszta világát. A költő tetteinek hangsúlyozott egyszerűsége túlon túl tág asszociációkat ébreszt. Az erősen elvont fogalmazás nem zárja ki azt a megközelítési lehetőséget, hogy az egyszerűség a rend szétrombolására törekvő magatartás minősítése, amely szemben áll a folyamatos építés fáradtságos, sokoldalú, kevésbé „elegáns” munkájával. Vitatkozni támad kedvünk, amikor azt látjuk, hogy Bálint Tibor egy mai viszonyokhoz szabott magatartástípust abszolutizál, és vetít vissza a múltba is, holott tudjuk, Petőfi a történelmi pillanat objektív eseményeit fölismerve cselekedett egy emberibb rend, egy teljesebb harmónia reményében. A szerző portrészorozatában a „földet néző”, megfontolt, hiteles mélységekben gondolkodó Arany a forradalmár *Petőfivel szemben* dicsóul meg, s válik követendő eszménnyé. A higgadt építkezés jelenleg időszerű programjának minél erőteljesebb sugalmazása érdekében — mint már az irodalomtörténetben annyiszor — Petőfi kristálytiszta értékei hullottak el. A történetietlen szemlélet aránytévésztéseiből következik, hogy Petőfi jól átgondolt társadalmi forradalmiságának szkeptikus értékelése mellett Salvador Dalí extrém, nyárspolgárt hökkentő magatartását, az „egyén lázadását” rokonszenves, megértő gesztusok kísérik.

Az arcképek szuverenitását az alkotói egyéniség öntörvényű világának tisztelete biztosítja. A vallomások és esszék tükrében válhat egyértelművé számunkra, hogy Bálint Tibor szemléletében az életmű egészét átható alkotói egyéniség formátuma az egyik leglényegesebb érték kategória. Bajor Andorról szóló esszéjében a tehetség „egyéni” és „eredeti” vonásainak erőteljes hangsúlyozása válik a méltatás legéltímesebb pontjává (*Humor és elégia*). A portrék megformálásában, az esszék ítéleteiben ott rejlik az egyéniség szerepének azon tág értelmezése, melyet egyik vallomásában (*A legszörnyűbb kívánság*) így fogalmaz meg: „... az egyéniség tisztelete a szabadság alapja, a stílusé éppúgy, mint a polgárjogoké!” Az egyéniség e kellően nem differenciált, elvont értelmezése különböző minőségeket moshat egybe, s az értékelés bizonytalanságát eredményezheti.

A mű emlékezetes szépségű írásai közé tartozik a megható tisztaságú gyermeki világ ihletett ábrázolása (*A kicsinyekről*). A kicsinyek örökké jelenlevő jósága és ártatlansága a felnőttek erkölcsi megtisztulását, egy emberarcú közösség megteremtését sürgeti. Sodró lendületű dinamizmusokkal, szenvedélyességükkel tűnnek ki az irodalmi életet beszennyező hiúságot, a dilettánsok, kóklerek hamis szólamait ostorozó vallomások, amelyekben az alkotást támogató emberi közeg tisztaságáért perel a szerző (*Európa az adósok börtönében, Szigorított éttrend, És szabadíts meg a nyegléktől* stb.). A kötet nyereségei közé tartoznak a Dosztojevszkijről, Goncsarovról, Csehovról, Hemingwayről szóló esszék. A lélektani elemzés mély átélőképességet tanúsít, az értelmezés vezérfonalát eredeti ötletek dúsítják. Esszéinek szellemessége — Bajor Andorról írt művének szavaival — „a tárgyismeret fölünyes derűjét” sugározza.

A *Kenyér és gyertyaláng* egyéni hangú műveinek tetemes része súlyos eszmeköröket feszeget. A könyv egy komoly tehetségű író szubjektív gondolatainak izgalmas gyűjteményévé válik. Bálint Tibor jóhízeműsége és embersége nyilvánvaló, teljesítménye tiszteletre méltó akkor is, ha igazsága olykor nem eléggé meggyőző. (*Dácia, 1975.*)

BALOGH ERNŐ

Nemeskürty István: A magyar népnek, ki ezt olvassa

AZ ANYANYELVŰ MAGYAR RENESZÁNSZ ÉS BAROKK IRODALOM TÖRTÉNETE
1533—1712

Nemeskürty fontos közművelődési szerepet vállalt, amikor megírta régebbi irodalmunkat népszerűsítő új könyvét „az magyar népnek, ki ezt olvassa”. Feladata nem könnyű: legalább kétféle igényt kell egyszerre kielégítenie. A magyar irodalom regényes életrajzának egyrészt meg kell felelnie a szigorúan vett szakmai, tudományos szempontoknak; másrészt népszerű, érdekes, közérthető köntösben kell megjelennie. A vita, amely Nemeskürty korábbi művei körül fellángolt, a szerző népszerűsége (amit műveinek újabb és újabb kiadása is jelez) biztosíték az érdeklődés felkeltésére, arra, hogy a magyar nép valóban olvassa ezt a könyvét is. Éppen ezért nagy az írástudó felelőssége is. Nagyobb, mintha csak szakmai berkeknek írna.

Reális fejlődésvonalat lát-e régebbi irodalmunkról az érdeklődő olvasó, aki esetleg csak ebből a könyvből tájékozódik? Kedvet kap-e az ismerkedésre? Nemeskürty a cél érdekében igen erős redukcióval él. Az olvasóhoz címzett előljáró beszédeben leszögezi, hogy vizsgálódása köréből kirekeszti a nem magyar nyelvű műveket, valamint mindazt, ami a mai értelemben vett szépirodalom fogalmába nem fér bele.

Alapelvehez (*magyar és irodalom*) következetesen ragaszkodik is. Kimarad a mennyiségileg igen számottevő hitvitázó irodalom; a nem szépirodalmi jellegű fordítások, elmélkedések; a tankönyvek, nyelvtanok, szótárak; a levelezések, a politikai és történelmi művek. A legnagyobb alkotók esetében azonban kivételt tesz: egy Zrínyi, egy Pázmány írásművészetét prédikációkból, illetve hadtudományi és politikai, történelmi értekezésekből származó idézetek is dokumentálják. Kimaradnak